

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

ФАКУЛТЕТ „МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И ПОЛИТИКА“

КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ“

Автореферат на дисертационен труд

на тема

**ЕТНОПОЛИТИКИ В ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ: МЕЖДУ
ДЕЗИНТЕГРАЦИЯТА И (ЕВРО)ИНТЕГРАЦИЯТА**

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“

по научна специалност Политология

(Международни отношения и външна политика)

Докторант: **ЛИЛИЯ СТЕФАНОВА МАРКОВА**

Научен ръководител: **доц. д-р. Мария Бакалова**

2021 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита от катедра „Международни отношения“ в Университет за национално и световно стопанство, гр. София на заседание на катедрата, проведено на 29.06.2021 г.

Дисертационният труд е разработен в общ обем от 237 страници, в т.ч. основен текст – 193 страници, 7 таблици, 1 фигура, 6 карти, 12 приложения, 241 научни, информационни, документални, дигитални и интернет източници на български и английски език.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 05.10.2021 г. от 10.00 часа в зала Научни съвети в УНСС, гр. София на открито заседание на научното жури, назначено със заповед No 1688 от 09.07.2021 г. на зам.-ректора на УНСС. Материалите по защитата са на разположение на заинтересованите лица в сектор „Научни съвети“, дирекция „Наука“, УНСС, гр. София, както и на електронната страница на УНСС: <https://www.unwe.bg/>.

Ключови думи: етническа политика, Западни Балкани, интеграционен потенциал, дезинтеграционен потенциал, национализъм, двустранни отношения, европейска интеграция, Европейски съюз

I. Съдържание

Съдържанието на дисертационния труд е както следва:

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ.....	5
Увод.....	7
Ситуиране на проблематиката в научната литература. Очертаване на теоретични и методологични проблеми.....	9
Предмет и обект на изследването, изследователски въпрос, основни цели и задачи на дисертационния труд.....	12
Времева рамка на изследването	15
Методология и източници на изследването.....	16
Аргументация на избора на държави за сравнителното изследване.....	18
Структура на дисертационното изследване	19
Глава I. Етническа и етномалцинствена политика: определение и концептуализация.....	21
I.1. Концептуализиране на етническа политика (етнополитика).....	21
1.1 Значение на етническата принадлежност и нейното „политизиране“.....	22
1.2. Подходи и разбирания към етническата принадлежност и идентичност.....	23
1.3. Етническа политика: разбирания, свързани понятия, продукт на партийна политика.....	27
I.2. Етническа (и етномалцинствена) политика, осъществявана от държавите.....	31
I.3. Национализъм и етнополитика: допирни точки и различия.....	36
I.4. Интеграционен и дезинтеграционен потенциал на етническата политика.....	40
4.1. Интеграционен потенциал на етническата политика.....	43
4.2. Етническите конфликти като двигател на дезинтеграционен потенциал.....	44
I.5. Етническа политика в пространствено-времевата рамка на изследването.....	50
5.1. Характеристики на преходите в Западните Балкани.....	50
5.2. Взривното разпадане на Югославия: причини и следствия.....	54
5.3. Европеизация в Западните Балкани.....	57
Глава II. Етнически политики в Р. Македония и Хърватия: вътрешно-политически измерения и аспекти.....	63
II.1. Появата на самостоятелни държави при разпада на федеративна Югославия.....	65
1.1. Отделянето от СФРЮ и отражението му върху етническата политика на независимите държави.....	68
1.2. Отделянето на Р. Хърватия и Р. Македония: специфики и особености.....	69

II.2. Етническа политика в Р. Македония през 90те години на 20 век.....	71
2.1. Конституционна рамка и законова база в Р. Македония.....	71
2.2. Въпросът за идентичността в Р. Македония.....	73
2.3. Разделенията в македонския обществен и политически живот.....	75
2.4. Албанският фактор в Р. Македония.....	77
2.5. Етнически аспекти в платформите и политическата практика на политическите партии в Р. Македония (1991-2000 г.).....	81
2.6. Формиране на албански партийни формации и трансформирането им в албански фактор в Р. Македония.....	83
2.7. Външни фактори и формирането на етнически политики в Р. Македония.....	85
II.3. Етническа политика в Хърватия през 90те години на 20 век.....	87
3.1. Конституционна рамка и законова база в Хърватия при режима на Фр. Туджман (1991-1999 г.).....	88
3.2. Формиране и насоки на етномалцинствената политика на Хърватия след отделянето от СФРЮ.....	90
3.3. Външни фактори и формирането на етнически политики в Хърватия.....	97
II.4. Евроинтеграцията и промените в етническите политики на Хърватия и Р. Македония в началото на 21 век.....	100
4.1. Етническа политика и междубошностни отношения в Р. Македония след кризата през 2001 г.....	100
4.2. Етническа политика в Хърватия в началото на 21 век.....	116
4.3. Сравнителен анализ на етническите и етномалцинствени политики на Р. Македония и Хърватия.....	124
Глава III. (Евро)интеграция и дезинтеграция в Р. Македония и Хърватия.....	132
III.1. Етнически и малцинствени проблеми в двустранните отношения на Р. Македония.....	134
1.1. Отношенията с Гърция - спорът за езика и държавността.....	136
1.2. Отношенията с Р. България - отделяне на Р. Македония, международно признание и роля на Р. България.....	140
1.3. Отношения с Р. Сърбия.....	143
III.2. Етнически и етномалцинствени проблеми в двустранните отношения на Хърватия.....	146
2.1. Хърватите в Босна и Херцеговина и „национализиращата политика“ на Хърватия.....	146
2.2. Етномалцинствени проблеми в двустранните отношения между Хърватия и Сърбия.....	154
III.3. Еволюция и приемственост в двустранните отношения на Р. Македония и Хърватия. Перспективи за евроинтеграция.....	158
3.1. Двустранни отношения и перспективи на Р. Македония.....	159
3.2. Двустранни отношения на Хърватия.....	161

3.3. Интеграционен и дезинтеграционен потенциал на етнополитиките в Р. Македония и Хърватия.....	162
III.4. Европейската политика на разширяване и влиянието ѝ в държавите от Западните Балкани.....	164
4.1. Европейската политика на разширяване.....	164
4.2. Европейската условност и нейните елементи.....	166
4.3. Проявления на европейската политическа условност в Р. Македония.....	171
4.4. Проявления на европейската политическа условност в Хърватия.....	174
III.5. Европейска интеграция на Р. Македония и Хърватия: изводи.....	183
Заклучение.....	188
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	194
Приложение 1.....	194
Приложение 2.....	197
Приложение 3.....	199
Приложение 4.....	202
Приложение 5.....	203
Приложение 6.....	204
Приложение 7.....	205
Приложение 8.....	206
Приложение 9.....	207
Приложение 10.....	208
Приложение 11.....	209
Приложение 12.....	211
Карта 1.....	214
Карта 2.....	215
Карта 3.....	216
Карта 4.....	217
Карта 5.....	218
Карта 6.....	219
БИБЛИОГРАФИЯ.....	220

II Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на проблема

Значимостта на темата „Етнополитики в Западните Балкани: между дезинтеграцията и (евро)интеграцията“ произлиза от необходимостта за изследване на причините и последствията от дезинтеграционния потенциал на балканската етнополитика. Огромното количество изследвания, посветени на Югославия и разпадането ѝ, свидетелстват, че този случай притежава особености и специфики, които го различават от другите мултиетнически формирования, характерни за това време. Нарасналата значимост на етническото самосъзнание след края на Студената война, липсата на собствени (демократични) традиции в новообразуваните държави, както и етническото многообразие подтиква международните организации да разработват изисквания и стандарти, насочени към неговото опазване. Проблемите, свързани с гарантирането и опазването на правата на малцинствата, излизат на преден план.

Изследователският интерес към темата, региона и конкретните държави от региона на Западните Балкани, са провокирани от спецификата на историята и политическите събития в независимите държави след разпадането на Югославия. Западните Балкани са изключително интересен регион и предлагат изследователски предизвикателства, което се доказва от многобройните разработки на автори от региона и други краища на света. Интерес провокира и фактът, че динамичните промени в региона са предизвикателство за анализиране и прогнозиране, дори от опитни изследователи. Новообразуваните държави в Западните Балкани, появили се след разпада на една от последните многонационални държави в Европа, са независими в малка степен, в следствие на рухването на двуполусния модел след края на Студената война и дългогодишното им съществуване под формата на републики в обща федерация. Това са държави, без собствена политическа култура и опит, разнородни в етническо и културно отношение, изправени пред различни предизвикателства пред самостоятелното им политическо развитие.

През 90-те год. на 20 век – период на възход на националното и етническо самосъзнание, въпросът за по-малките етнически групи не е приоритет, поради паралелно протичащите процеси на национално и държавно изграждане и насочването на усилията от лидерите към затвърждаване на държавната и национална власт. Натрупването на напрежение увеличава риска от сблъсъци, провокирани от различните стремежи и искания на мнозинство и малцинства, защото неудовлетворението на

исканията или пренебрегването на малцинствените групи, води до засилване на чувството за маргинализация и/или желание за претопяване. Темата е актуална и в контекста на новите (европейски) предизвикателства пред двете държави, върху които е фокусирано изследването - Хърватия, най-новата държава членка на ЕС - (от 06.2013 г.) и Република Македония. В този смисъл въпросът за етнополитиките става още по-значим във вътрешен, регионален и (евро)интеграционен план.

2. Обект и предмет на анализа

Обект на дисертационното изследване са етническите политики в Република Македония¹ и Хърватия, с оглед на сравнение на моделите им на развитие, както и отражението на общото им югославско минало.

Предметът на изследването е интеграционният и дезинтеграционен потенциал на етнополитиките в Република Македония и Хърватия във вътрешен и външнополитически план; влиянието на вътрешни и външни фактори върху него. Между двете държави съществуват много различия, но и прилики, с които може да се обясни развитието на (етно)политиките им като национални държави.

3. Цели и задачи на изследването

Основната *цел* на настоящото изследване е да проследи и изследва връзката и съвместимостта между дезинтеграционния междуетнически потенциал в държавите-наследници на СФРЮ и (силата на) интеграционния потенциал, който предлага перспективата за членство в ЕС, за да се направи тълкувание на динамичното взаимодействие и еволюция между етническите отношения в две пост-югославски държави с различни малцинства.

Формулирани са три под-цели, които да обезпечат постигането на основната цел:

1. Концептуализиране на „етнополитика“ като специфичен феномен в периода след края на Студената война и очертаването на зависимости, свързани с интеграционния и дезинтеграционния потенциал на етнополитиките.

¹ Официалното име на държавата, отделила се от СФРЮ през 1991 г. е Република Македония. Гърция не признава и оспорва това име поради исторически причини и териториални съображения. Това води до дългогодишен двустранен спор, на който е сложен край с подписването на Преспанското споразумение през юни 2018 г. Съгласно чл. 1, ал. 3 „втората страна“ (Р. Македония) приема конституционни поправки и името „Република Северна Македония“.

В дисертационния труд се използва официалното име на държавата - Р. Македония, в рамките на времеви обхват на изследването.

2. Очертаване на характеристики на етнополитиките в двете държави във вътрешен план и извеждане на измеренията на интеграционния и дезинтеграционния им потенциал.

3. Очертаване и оценка на интеграционния и дезинтеграционния потенциал на етническите политики в Република Македония и Хърватия във външно-политически план на регионално и европейско равнище. Подлага се на проверка твърдението че европейската политика на условност и подходът към държавите от региона водят до увеличаване на вътрешната (междубошностна) интеграция, включително степента на съвместимост на вътрешната дезинтеграция с членството в ЕС.

Формулираните *задачи и подзадачи* съответстват на параграфи в отделните глави на дисертационния труд:

1. Извеждане на разбирания за „етнополитика“ в пространствено-времевата рамка на изследването, което ще бъде осъществено посредством:

- А) Критичен преглед на литературата, разглеждаща понятието „етнополитика“;
- Б) Разграничаване на понятието етнополитика от други свързани и сходни понятия като: национализъм; етномалцинствена политика; етнически конфликт;
- В) Извеждане на специфики на пространствено-временния контекст;
- Г) Изграждане на модел за изследване на интеграционния и дезинтеграционния потенциал на (етно)политиките.

2. Представяне и сравнителен анализ на етнополитиките в Р. Македония и Хърватия и тяхното развитие във времето:

- Представяне на институционален и политически контекст на етнополитиките в Р. Македония и Хърватия;
- Вътрешно-политическо измерение - политиките като права и задължения: положителна и/или негативна дискриминация: езикова политика; представителство/квота в управлението и държавните органи, междуетнически отношения.
- Регионално измерение и връзката с етнополитиките;
- Европейско/международно измерение - етнополитики и евроинтеграция: Политика на условност и малцинствена условност.

3. Извеждане на интеграционен и дезинтеграционен потенциал на етнополитиките в Република Македония и Хърватия.

- Извеждане на връзките между хърватската и македонската етнополитики и евроинтеграционните процеси;
- Връзката етнополитика и влиянието на европейската политика на условност, към двете държави;
- Връзката европейска условност - етнополитика: европейската интеграция води (ли) до вътрешна интеграция.

Изследователският въпрос на настоящото изследване е: „От какво се определя интеграционният и дезинтеграционният потенциал на етническите политики в Р. Македония и Хърватия“?

Хипотезите на дисертационното изследване са следните:

1. Държавните институции имат водеща роля при задаването и провеждането на етнополитиката. Посоката и курсът, поети от основните актьори: политически лидери и партии на различните етнически групи в двете държави, могат да бъдат в различни, съперничаещи си посоки, което от своя страна води до повишаване на конфликтния потенциал и служи като пречка пред междуобщностното сътрудничество.
2. Дезинтеграционна етнополитика води до по-трудна и по-бавна външно-политическа интеграция. Липсата на междуетническо сближаване на общностно ниво, дори при наличие на политическо сътрудничество се явява пречка за регионална и европейска интеграция.
3. Етнополитики и модели за вътрешна интеграция, наложени отвън, водят до по-малко ефективни и по-неуспешни етнополитики от гледна точка на интеграционния им потенциал. Европейската интеграция (изпълнението на критериите за членство) не е непременно мярка и предпоставка за вътреобщностна интеграция.

Методология на изследването

Настоящото изследване използва метода на сравнителния анализ, чрез съпоставяне на два отделни случая (case studies). „Случай“ (case study) представлява пространствено разграничен феномен (единица), наблюдаван в момент от време или през определен период от време. Той включва вида на явленията, които анализът се

опитва да обясни. Така в проучване, което се опитва да обясни характеристики на националните държави, случаите са съставени от национални държави. Обикновено едно сравнително изследване е фокусирано върху разликите между отделните случаи/единици (The Oxford handbook of comparative politics 2009, 94). Сравнителният анализ е информационно осигурен от първични и вторични източници, официални национални документи, ключови изследвания по разглежданата проблематика и съпоставя етнополитиките на разглежданите държави. Използвани са произведения на български, регионални и международни автори, както и международни договори, официални документи на ЕС, налична статистическа информация.

За информационното осигуряване на сравнителния анализ е използван и институционален анализ на държавните институции на двете държави. По същество те представляват институции на държави в преход, основани върху постулатите на национализма и превъзходството на мажоритарната етническа група. От друга страна, тяхното функциониране и състав биват оспорени (повече или по-малко успешно) от създадените в началото на 90те години на 20 в. международно-правни стандарти за защита на правата на малцинствата.

За проучването и анализирането на първични и вторични източници в подкрепа на сравнителния анализ е използван и исторически подход, чрез осигуряването на сведения за формирането и еволюцията на държавната система, институции и политически партии в двете държави. Историческият анализ чрез описанието на важни обществено-политически събития и процеси спомага за определянето на условията и причините на разглежданите в дисертационния труд въпроси в очертания времеви интервал. Оттук - спомага за отговора на поставения изследователски въпрос.

За да бъдат проверени твърденията, достигнати при разработване на дисертационното изследване, е проведено качествено изследване под формата на дълбочинни интервюта с 19 респонденти, селектирани въз основа на тяхната експертност и познания по изследваната проблематика и представители на политико-експертните среди на България, Р. Македония, Хърватия и Гърция. Разработени са два варианта на въпросник, с общи и специфични въпроси за двете избрани за сравнение държави. Единият вариант, насочен към хърватските респонденти, съдържа въпроси, насочени към изпълнението на предприсъединителните условия на ЕС от Хърватия и специфичното условие за изправянето на хърватските генерали пред международното правосъдие (МНТБЮ). Другият въпросник, насочен основно към Република Македония, търси мнението на специалистите по отношение бъдещото развитие на

страната и отражението върху региона при евентуалното ѝ приемане в ЕС (Приложения 1 и 2).

На дисертационното изследване са поставени времеви ограничения, етнополитиките в избраните държави са изследвани за периода от 1996-2016 г. Ограниченията произтичат и от това, че двете държави имат хетерогенен етнически състав, в различна степен (брой, етническа принадлежност, процентно съотношение). Ограничение е поставено и от гледна точка на външните фактори: като „измерител“ на демократичността и интегритета на двете държави се използва само Европейският съюз. Поради естеството на сравнителния анализ, бихме искали да поясним, че ЕС не се разглежда като монолитен външен фактор. В дисертационното изследване се взема предвид влиянието на европейската условност (conditionality) и в частност - на европейската политическа условност, като елемент на предприсъединителните условия, имащи отношение към етническа и етномлцинствени политики.

Като крайна година на изследването е избрана 2016 г. с оглед да се проследи, анализира и сравни развитието на етнополитиките в Р. Македония и Хърватия за период от двадесет години, след края на югославските войни (1991-1995 г.). От друга страна, 2016 г. маркира края на управлението на премиера Никола Груевски и на комплексната обществено-политическа криза в Р. Македония. Така очертаният времеви интервал позиционира сравнителния анализ на етнополитиките в двете пост-югославски републики в първите две десетилетия от съществуването им като независими държави.

Избор на държави за сравнителното изследване

Промяната за всички държави от региона на Западните Балкани представлява продължителен процес, поради специфичните условия в края на 80те и началото на 90те години на 20 в. които съвпадат с възхода на национализма и националната държава, в момент в който в Европа има общоевропейско обединение, основано на споделени ценности и отдаване на суверенитет. Сблъсъкът между европейските ценности с изправените пред консолидиране и затвърждаване на държавността (и идентичността) си нови държави в региона обуславя дълъг път към постигането на европейска интеграция.

Най-съществената разлика между избраните за сравнение държави – Хърватия и Република Македония, е начинът на излизане от СФРЮ. Докато новообявената

хърватската държава води война, която нарича отбранителна и „отечествена“, в опит да запази целостта на територията си, Република Македония излиза от федерацията късно, мирно, но неуверено: корените на македонизма и македонското самосъзнание са в СФРЮ. Въпреки това, в различията могат да бъдат намерени прилики. И двете държави, обявяват своята независимост с референдуми, които са бойкотирани от по-малките групи в техните граници: сръбското малцинство в Хърватия и албанците в Република Македония. Реакцията на по-малките общности е обяснима: страх и опасения от асимилация и незачитане на правата за участие в обществения и политическия живот на страната.

Разликата в процентното съотношение на малцинствените групи и географското им разпределение в границите на двете държави след разпадането на Югославия, също играят роля в развитието и осъществяването на консолидирани политически действия. Характерните особености на двете държави, съгласно предмета на изследване, са представени в табл. 1.

Таблица 1 Характерни особености на Р. Македония и Хърватия, съгласно предмета на изследване

	Характеристика	Хърватия	Република Македония
1	Общо минало в СФРЮ	✓	✓
2	Начин на излизане от СФРЮ	С война	мирно
3	Мултиетничност	✓	✓
4	Ясна (неоспорена) идентичност на мнозинството	✓	✗
5	Ясна идентичност на най-голямото малцинство	✓	✓
6	Липса на дълго съществувала самостоятелна държавност, липса на демократични традиции	✓	✓ *До 09.1991 г. не е съществувала държава Р. Македония
7	Продължителна демократизация	✓	✓
8	Наличие на етнически партии	да	да
9	Пълноправно членство в ЕС	да	не

4. Степен на научна разработеност на проблема

Българската, регионалната и световна литература изобилстват от изследвания, посветени на региона на Югоизточна Европа и Западните Балкани в частност. Има много колективни изследвания и монографии по проблемите на пост-комунистическите преходи. Подбрани са примери от релевантни за предмета на изследването произведения разглеждащи промените и преходите в Западните Балкани, политиката, политическата и партийната система на република Македония и Хърватия. Те предлагат гледна точка и анализ на отношението към проблемите на малцинствените общности в тези държави, как е уредена защитата им, както и начинът по който с времето се вижда разликата между приетите закони и документи и обществената практика.

Съществуват много проучвания върху комплексните и многопластови промени, пред които са изправени Балканските държави след края на Студената война. Разглеждани са връзките между етническата принадлежност и демократизацията (Barany and Moser eds. 2005; Ishiyama and Breuning 2011; Nordman 2015; Berna 2013), сложните и трудни преходи, през които минават държавите от региона (Jano 2008; Radeljić ed. 2013; Serbos 2008; Maldini 2012; Anastasakis 2013) и перспективите за развитие от историческа гледна точка (Gallagher 2003, 2005). Регионът на Западните Балкани, част от който са Република Македония и Хърватия (до 06.2013 г.), се приема като „тест“ за общата европейска политика за разширяване и условността, от страна на държавите-членки и кандидат-членките (Kelley 2004; Cordell 1998; Augustinos 1991). Западните Балкани са предмет и на разнообразни изследвания на процесите, промените и етническите конфликти в разделени общества, в следствие на войните от 90те години (вж. напр. Blitz 2006; Crawford and Lipschutz 1998; Woodward 1995; Glenny 1996; Tishkov 1997; Koinova 2013).

Политическото развитие, преходите и демократизацията в региона често са включвани в по-широкообхватни изследвания на тези процеси в Централна и Югоизточна Европа (напр. Ramet 2010). Етномалцинствените процеси в тези държави са разглеждани във връзка с възхода на национализма и свиването на комунистическия еднопартиен строй (Първанов 2009; Harris 2002), както и в „case studies“ изследвания (Karklins 1994; Hudson and Bowman eds. 2012), фокусирани върху промените през 90те години в страните от Централна, Югоизточна Европа и Западните Балкани в частност, с акцент върху демократизирането и пътят към европейската им интеграция, както и сборници (вж. напр. Rudolph 2006; Elbasani 2013; Dzankic, Keil and Kmezic 2019).

Наличието на изследвания на български и регионални изследователи, разглеждащи причините, историята и развитието на етническите и етномалцинствените проблеми в тази част на Европа допринася за по-доброто разбиране на спецификата и особеностите на тези деликатни теми. Литературата е разнообразна и включва изследвания в различни области, включително транзитология, историческа литература, свързана с етнически въпроси, а в последните две десетилетия, тя е обвързана с разширяването на ЕС и политиката към Западните Балкани (вж. напр. Първанов ред. 2001; Първанов 2011; Бакалова 2013; Daskalovski 2005; Ortakovski 2001; Naumoski 2012; Sidiropoulos 1999; Koska & Matan 2017; Blitz 2005; Petricusic 2008).

В контекста на етническите въпроси проблемите за защитата и гарантирането на правата на малцинствата стават водещи през последните години на 20 век и първите години на 21 век. От една страна това е свързано с големия брой бежанци и разселени лица, които бягат от войните през първата половина на 90-те години на 20 век (Първанов 2001), от друга страна отношението към малцинствата е част и от Копенхагенските критерии. Въпроси като участието на представители на малцинствените общности в управлението като начин за подобряване междубообщностното съжителство и инвестиция в (европейското) бъдещето на държавите от региона също намират място в научната литература (Jano 2010; Andeva 2015). На малцинствените политики и промяната им в Република Македония и Хърватия, с оглед гарантиране на правата на малцинствените общности и съответствие с критериите на ЕС, като цяло, също е обърнато място в изследванията (Elbasani ed. 2013; Koinova 2011; Fisher 2006; Ragazzi 2017).

Има много изследвания, посветени на Република Македония и вътрешно-политическото положение в страната (Daskalovski 2017; Ramet. ed. 2013; Kacarska 2008). В литературата има и много произведения, посветени на членството на Хърватия в ЕС, анализиращи както самото приемане на страната, така и опитът, който тя би могла да предаде на страните от Западните Балкани, които все още не са извървели пътя на европейската интеграция (Togghofer 2013; Dempsey 2013).

Европейската интеграция в сравнителна перспектива на конкретно избраните държави е разгледана от Роксана Михайла в "Europeanisation Faces Balkanisation: Political Conditionality and Democratisation – Croatia and Macedonia in Comparative Perspective". Статията проследява пътя на двете държави към пълноправно членство в ЕС, разликите и трудностите в изпълняването на предприєдинителните критерии,

акцентирайки в същото време и върху недостатъците на политиката на условност на ЕС (Mihaila 2012).

Въпреки големия брой анализи на ситуацията на Балканите, включително преди и след разпадането на Югославия, държавите появили се след това не са разглеждани в сравнителен план от гледна точка на етническата им политика, в частност-политиката им към малцинствата. На автора не е известно да има фокусирано изследване, разглеждащо етническата политика в региона след края на войната. Разнообразните изследвания, посветени на разпадането на СФРЮ и държавите-наследници, не обръщат внимание на интеграционния и дезинтеграционния потенциал на етнополитиката в новообразуваните държави. Има необходимост от проучване на връзките между възхода на националното етническо самосъзнание в началото на 90те години и провеждането на (успешна и) последователна етническа политика. Многопластовите преходи, характеризиращи началото на самостоятелното политическо съществуване на пост-югославските държави, предоставят възможност за изследване и сравнителен анализ. Възможното наличие на зависимости между интеграционен и/или дезинтеграционен потенциал на етнополитиката и (ясната) идентичност, в контекста на европейския приоритет на сравняваните държави не е изследвано. Такова проучване може да даде отговор на въпросите, свързани с влиянията върху междуетническите отношения в държавите, появили се след разпадането на Югославия.

III. Структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е структуриран в увод, три глави и заключение.

IV. Резултати от изследването

В Глава I е представено определение и концепция на „етническа политика“ (етнополитика), съгласно предмета и обекта на изследване и разбиранията на автора за обхвата на понятието. Освен това, са представени сравнения и различия между термините „етнополитика“, „политика на идентичността“ и „национализъм“.

Политиката (politics) се разбира като действия, свързани с управлението на държавата, както и линия на поведение, възприета от група или партия (policy). Политиката представлява сбор от правила за вземане на решения и служещи за изискване на отговоност от хората, организациите и партиите. Това се отнася за всеки вид политика (външна политика, политика по околна среда и др.), изразяваща основни принципи и правила на действие, към които политическите субекти се придържат.

В литературата често се среща термина „политика на идентичността“ (identity politics), определена като политика на групи с расова, религиозна, етническа, социална или културна идентичност, търсещи подкрепа за специфичните си интереси и/или тревоги, без оглед на интересите на по-големи политически групи. От това следва че идентичността може да бъде разбрана като всякаква идентичност. „Политика на идентичността“ се използва, за да анализира широк спектър от политически действия, включително държавна политика, възприемана като несправедлива и дискриминационна, спрямо различни/малцинствени социални групи. В този смисъл, политиката на идентичността обикновено има за цел да затвърди самоопределението и равнището на политическа свобода на маргинализирани групи чрез предлагане на разбиране на ценностите на всяка от тях, предизвиквайки отвън наложени характеристики (напр. определени правителствени политики). Идентичността се използва като инструмент, който да „рамкира“ политически искания и да ориентира социални и политически действия, обикновено в по-широк контекст на неравенство, с цел изтъкване на отличителни белези на групата чрез натрупване на власт и признание (Neofotistos 2013).

Етнополитиката, за разлика от политиката на идентичността, е политика, чиито субекти са държавата и етническите групи, а предметът ѝ са (между)етническите отношения. Етническата политика е политика, осъществявана от групи, за които етническата идентичност е определяща и като такава може да се разглежда като под-вид на идентичностна политика. Всяка политика между и сред етнически общности, големи или малки, исторически народи или различни видове малцинства, имаща отношение към относителната сила или позиция на етническите групи е етническа политика. Етническата политика се явява като последният етап на процес, започващ с политизирането на база на етническата принадлежност (Barany 2005, 79), от което следва, че проучването на етнополитиката се фокусира върху причините, съдържанието и последствията от политизирането на етничността. (Karklins 1994, 5).

Национализмът² според Брубейкър (Brubaker 1996, 4-7), за разлика от етнополитиката, е концепция свързана с държавата и държавността, а не към въпросите на етническото и „етността“. Съвременният национализъм се възприема като форма на

² Р. Брубейкър определя национализма като съвкупност от национално-ориентирани практики и възможности, характерна за пост-комунистическите общества. Същността на национализма като политика включва три произтичащи една от друга проблематики: проблеми на националната идентичност, политика и отношение към националните малцинства и политика по отношение на контрола на територии.

политическо поведение в контекста на модерната държавна система (Breuilly [1982] 1993, 1).

Някои изследователи (социолози, политолози) разглеждат понятието, тук разбирано като етническа политика, като проява на национализъм (напр. Harris 2002; Brubaker 1996), което допринася за разбирането на национализма като феномен с дестабилизиращ потенциал. Национализмът е концепция с много измерения - може да бъде разбран като идеология, доктрина или политика. В англоезичната литература понятието национализъм обхваща идейните движения, национално-формиращите и държавно-политическите процеси (Тодоров 2000, 64), като има различни исторически и стойностни конотации в различните общества. Много изследователи подчертават, че както етническата принадлежност, така и национализмът не са „константа“, а социални и политически конструкции, свързани с модерната държава и съответно - променящи се с и във времето. Някои го възприемат като модерна форма на патриотизъм, други - като разрушителна сила, трети твърдят, че в контекста на пост-комунистическите преходи и възхода на националното самоопределение национализмът и демократизацията вървят ръка за ръка.

Национализмът се „храни“ с недоволството, особено когато е налице неравномерно икономическо разпределение между единиците/субектите, както в СССР и СФРЮ. Борбата за права и представителство на малцинствени организации се корени във възприятия за несправедливо отношение, водещи до опити за извоюване на по-справедливо разпределение по конституционен път. При нежелание за разбирателство от страна на държавата, това води до натрупване на междугрупово напрежение и ескалация на исканията и до конфликт.

Изследователи, като Ерика Харис, разбират етническата политика като форма на етнически национализъм, заради мобилизирането на една етническа група в движение, преследващо постигането на определени цели (напр. автономия). Всяка политика, независимо държавна или малцинствена, се превръща в етническа политика, основана на етнически национализъм (Harris 2002, 16). Това разбиране предполага, че етническата политика е конфликтна и на съперничество, тъй като включва сблъсък на интереси на различни етнически групи. Други изследователи (напр. Ишияма и Брюнинг) разбират етнопolitikата като включваща, не непременно конфликтна, концепция, докато приемат че национализмът има конфликтна природа. Общото между двете концепции е, че и двете са свързани с мобилизация, с цел утвърждаване на

статута на групата (мнозинство и/или малцинство), по етнически, религиозни или други споделени културни характеристики и мястото ѝ в държавата, като идентичността и самоопределението имат ключово значение.

Етническата политика може да има както вътрешен, така и външен аспект. Вътрешният се отнася до взаимоотношенията между представителите на различните етноси в държавата. Външният аспект на етническата политика се проявява когато държавата се явява „външна родина“ на малцинство/част от народ, намиращ се в пределите на съседна държава, каквито примери в съвременната карта на Европа има много. Взаимообвързаните динамични взаимоотношения между държавите, малцинствата, живеещи в границите им и техните „родни страни“ са разгледани в триадичния модел³, съставен от Р. Брубейкър, които той обозначава като национализми.

- Очертани и разгледани са различните подходи към етническата идентичност и принадлежност, за да се обяснят и изследват в дълбочина спецификите и факторите които влияят върху самоопределението и да се определи при какви условия етническата принадлежност има решаващо значение при самоопределението.

В научната литература съществуват различни тълкувания по отношение на същността и съдържанието на етническата принадлежност и идентичност. Те могат да бъдат обобщени в три подхода: примордиален, модернистичен и конструктивистки.

Примордиалистите подчертават значението на общите връзки, базирани на минало, култура, раса, религия, език, територия, характеризиращи една човешка

³ В триадичната връзка са свързани малцинствата, държавите, в които живеят те и техните външни родини. Те са обвързани в динамични взаимозависими отношения:

„Национализиращи национализми“ на новосъздадените държави. Те включват претенции в името на мнозинството, дефинирано в етнокултурни граници и разглеждано като законния „притежател“ на държавата. „Външните национални родини“ (родните страни на малцинствените общности) представляват предизвикателство за и към национализиращите национализми. **Националните малцинства** се намират между два взаимоизключващи се национализма: на външните национални държави, към които те принадлежат и на национализиращите държави, в които те живеят. Те имат и свой национализъм, който се проявява в искания, обикновено включващи (само)осъзнаване в национални, не етнически рамки и признаване на етнокултурната националност. **Национализмите на „родната страна“** проповядват, че е право и задължение на държавите да насърчават благосъстоянието и да подкрепят институциите и да защитават интересите на „собствения“ си етнонационален род в други държави. Тези национализми възникват в пряко противопоставяне, динамично взаимодействие и в пряк конфликт с национализиращите национализми. Национализиращите национализми са насочени „навътре“ - към собствените държавни граници и население. Национализмите на „родната страна“ са насочени „навън“, пресичат държавните граници и са насочени към членове на „собствената“ етническа група, т.е. към хора, които принадлежат към външна национална родина по етнонационална близост, макар да живеят в други държави и да са техни граждани (Брубейкър 2004, 19-21).

общност и разграничаващи я от друга (Geertz 1963, 1987; Kaplan [1993] 2005). Тези специфични черти се разглеждат като първостепенни елементи при формирането на етническите групи.

Представителите на модернистичния подход, голяма част от които са историци, най-общо застъпват становището, че общностите, нациите и национализмът са продукт на модерната епоха в развитието на човечеството (Gellner 1983). Те свързват формирането и развитието на национално съзнание със създаването на модерната държава. Част от представителите на това течение разглеждат предимно политическите фактори за развитието на етническото и националното съзнание (Breuilly [1982] 1993). Техният аргумент, основан на историческото развитие на Англия и Франция през 18 в., стъпва на военното съперничество между династическите държави, като основна причина за развитие на вътрешните националноформационни процеси.

Съществува и среден подход - т. нар. конструктивистки или обективистки (Тодоров 2000, 77-81), който се опитва да прокара мост между крайните схващания на примордиалистите и модернистите (Smith 1991, 1998; Armstrong 1982). От една страна, те отхвърлят тезите на примордиалистите за универсалността на етническата принадлежност и народността, т. е. нейният непроменлив характер и приемат, че формирането на етническото и националното съзнание е постоянно развиващ се процес. Така етносът, народността и нацията се разглеждат като етапи на непрекъснат динамичен процес на развитие на човешкото общество. Едни от най-ярките представители на този среден подход е Антъни Смит, смятан за представител и на примордиализма.

Антъни Смит определя етническата идентичност, съставна част на националната идентичност, като многоизмерна и състояща се от пет основни елемента: историческа родина/територия; общи митове, спомени; обща култура; общи законови права и задължения; обща икономика и мобилност (Smith 1991, 14). Вебер, за разлика от Смит, смята че общата етническа принадлежност не води до формиране на група, а само го улеснява и застъпва мнението, че историята играе важна роля в този процес.

В обобщение, за етническите групи и народите обективно се отличават с език, религия и чувство за принадлежност към територия. Те, също така, са субективно различни, защото интерпретират своята история според различни ценности и психологически характеристики, променящи се с времето, включително с развитието на съвременното държавно устройство и политически институции. Нито една етническа

характеристика не е абсолютно задължителна, за да съществува група, тъй като по същество етничността се характеризира с чувството за общност, независимо дали тя е „въобразена“ или не (Karklins 1994, 7).

От друга страна, етническата принадлежност сама по себе си не означава уникална идентичност, а подчертаването на „етнически“ характеристики. Общността може да не вижда нито един от (привидно) присъщите атрибути на населението като източник на нейната уникалност, а може да се съсредоточи, върху създаването и утвърждаването на гражданска нация. Някои народи изобщо нямат „етнически“ характеристики (Greenfeld, 1992, 13). Издигането или подчертаването на етническите характеристики над други обединяващи черти зависи от много фактори, като политическо положение, лидери и мястото на държавата в международния ред.

Когато етническата принадлежност на групата има последици във взаимодействието си с други общности и/или с държавата, тя провокира политически действия (Гър 2002, 28). Наред със субективните фактори като исторически корени и споделено историческо минало и обективни фактори като език, религия и култура, усещането за общност се оформя от политически институции, лидери, събития и процеси. Поради това политическите последици от етническата принадлежност могат да бъдат слабо или силно значими, могат да включват различни цели и демократични или авторитарни средства за изразяване (Karklins, 1994, 7). Промените в средата насърчават членовете и лидерите на групите да търсят ефективни начини за защитаване на колективните групови интереси. Гър нарича мобилизираните групи, чиято етническа идентичност е база за „различно третиране“ „етнополитически“ (Гър 2002, 28). Мобилизирането на една група (малка или голяма, мнозинство или малцинство) на база етническа принадлежност е процесът чрез който тя се превръща в активен участник в обществения живот и обозначава групова дейност в името на политически цели. Етническата мобилизация е всъщност политизирането на етническата идентичност.

Този процес може да бъде разделен на три фази:

- формирането и укрепването на етническата идентичност и „изострянето“ на границите на етническите групи спрямо другите групи.
- осигуряването на предпоставки за политически действия: финансови ресурси, лидери, медийна подкрепа.
- действителни политически действия, предприети за насърчаване интересите на групата. На този етап етническите групи отправят искания към

правителството по различни начини, независимо дали са мирни или насилствени (Barany 2005, 80).

Осъзнаването на значимостта и важността на етническата принадлежност се свързва с процеса на политически преход, но и с конкретната ситуация в съответната държава. Политизирането на етническата принадлежност служи за инструмент в новосъздадените държави след края на Студената война. Политизацията на етничността е израз на провала на еднопартийната система да се справи с противоречията между етническите групи. Югославският случай е показателен как национализмът може да бъде използван за политически цели и как това може да доведе до насилие. Етническата мобилизация не трябва непременно да се възприема като отрицателно нещо, тъй като тя зависи и от културни, икономически и международни фактори. Отричането на съществуващите политически структури води до възход на национализма и националната идентичност, изключвайки различните (по етническа принадлежност, майчин език, религия).

Според разбиранията си за етническата политика, школите могат да се разделят на:

- Авторы, които определят етническата политика като политика на всички етнически групи (мнозинство и малцинства), която има отношение към силата и промяната ѝ спрямо обстоятелствата (Karklins 1994; Rotschild 1981). Политическите искания на мобилизирани по етническа принадлежност групи, в името на обща цел-права, свободи, участие в управлението, са разглеждани от автори като Янош Бугайски и Жолтан Барани.
- Разбиране на етнополитиката, което включва осъществяването ѝ от политически актьори - политически (етнически) предприемачи и етнически партии (Ishiyama and Breuning 1998, 2011; Chandra 2004; Horowitz 1985).
- **Разбирания за „етническа партия“ и как тя се различава от другите политически партии.**

Хоровиц определя етническата партия като политическа формация, която представлява смесица между класическа политическа партия и група по интереси, получаваща подкрепа от конкретна етническа група, служеща на нейните интереси. Според Брас, етническата партия се стреми да стане „единствената политическа организация, доминираща в представителството на исканията на етническата група срещу своите съперници“ (Brass 1991, 49).

За разлика от „другите“ политически партии, които Липсет и Рокан разбират като „групи за мобилизация и като такива са помогнали за интегрирането на местните общности в нацията или в по-голяма федерация“ (Lipset and Rokkan 1967 цит. в Ishiyama, Breuning 2011, 224), електоралната програма на етническите партии не е насочена към избиратели извън групата за подкрепа на партията, определена в етнически граници (Horowitz 1985, 294-297). В резултат на това потенциалната електорална основа на партията се определя и ограничава от етническата принадлежност.

Изследователи като Хоровиц твърдят, че етническите партии се определят от тяхното членство - т.е. от получаваната подкрепа от определена етническа група, като една етническа група може да разделя политическата си подкрепа между повече политически партии (Horowitz 1985, 295). От друга страна, според Чандра и Мец етническа партия е „партия, която открито се представя пред избирателите като защитник на интересите на една етническа група или групи, изключвайки друга или други такива, и поставя тази представителност в центъра на мобилизационната си стратегия“ (Chandra, Metz 2002, 5 цит. в Ishiyama, Breuning 2011, 225). Според Чандра ключовата характеристика на етническата партия е, че тя припознава „избирателите като олицетворение на интересите на една етническа група/групи, изключвайки другите“. По този начин, етническата партия може да защитава интересите на повече от една етническа група, но тя „прави това, като идентифицира общ етнически враг, който трябва да бъде изключен“ (Chandra 2004, 4-5).

Тъй като различните изследователи предприемат различни подходи за идентифицирането и разграничаването на феномена „етническа партия“ от другите политически партии, възприемането на по-комплексен подход към това явление, с оглед по-обективното му обозначаване, е по-продуктивно. В настоящото дисертационно изследване се споделя определението за етническа партия, дадено в решението на Дело 1/1991 г. на Конституционния съд на Република България, което постановява че следва да разбираме една партия като етническа, ако тя е изградена върху етническа и/или религиозна основа, цели да защитава етническата, религиозна, езикова и/или културна идентичност на определени (малцинствени) групи от населението и поддръжниците на съответната партия, принадлежащи към електоралната ѝ база също са представители на определена етническа и/или религиозна група. „Ако една партия апелира към ограничени кръгове от населението, включващи граждани, които са носители на горепосочените признаци-това определя „основата“ ѝ

като етническа или верска. Ако действа единствено в интерес на граждани, принадлежащи към тези категории, и цели да упражнява държавната власт или да влияе върху държавната власт, за да удовлетвори само тези интереси, „основата“ ѝ също може да бъде квалифицирана по този начин“ (Решение 4 по дело 1/1991 г. на Конституционния съд на РБ).

Етнополитиката се създава и провежда от етнически партии, но тя не се създава само от тях. Основна роля за създаването и провеждането на етническата политика имат самата държава и държавните политически и партийни лидери. Те са фигурите от които зависи етнополитическия курс и лицата, които вземат решения, предопределящи бъдещето на междуетническите отношения.

- **Представено е определение на термините „малцинство“ и „етномалцинствена политика“, в контекста на разглежданата тема.**

„Малцинство“ означава числено по-малка измежду две и повече групи, които формират едно цяло. В политическия смисъл „малцинство“ е група или партия, която притежава по-малко от необходимия брой гласове в парламента, за да може да контролира правителството. Като (представител на) малцинство или национално малцинство се разбира всеки, който се припознава като част от група, различна в езиково/културно отношение от мажоритарното население в държавата (Browne 2005, 6 цит. в Tognela, 2012, 4). Освен с числеността си, малцинството се определя и с по-малката си политическа власт и политическо представителство, в сравнение с мажоритарната група от населението. Определянето на една група като малцинство става както от външната за групата среда, така и от членовете ѝ. Малцинствата се самоосъзнават и се възприемат като различни от останалото население, характеризират се с определена степен на организираност, а членовете им търсят утвърждаване на специфични културни и/или политически права на основата на тази различност.

Въз основа на гореизложеното, „етномалцинствена политика“ се разбира като държавна политика, провеждана по отношение на малцинствените групи. В зависимост от политическия елит, управляващите съответната държава и следваната политическа линия - политическите действия, насочени към техните искания може да са насочени към постепенното им и частично удовлетворяване и туширане, което да доведе до подобряване на междуетническите отношения в държавата - т.е да са интеграционни. Друг вариант на политически действия, е пренебрегването и омаловажаването на етно-

малцинствените проблеми в контекста на междублоковото противопоставяне (Първанов 2001, 10; Първанов 2009, 47). Характерно за източния блок е твърдението, че няма малцинствени проблеми. Исканията на малцинствените групи за повече представителност в управлението, правото на използване на родния език и отварянето на училища и университети, в които да се изучава различен от официалния език биват потискани по мирен начин или с репресии.

- **Представена е дискусия и определение на държавните малцинствени политики в Република Македония и Хърватия, последвана от анализ на интеграционния/дезинтеграционния им потенциал.**

В зависимост от еволюцията на отношенията между етническите общности в една държава, етническата политика може да се развие по различен начин и така да се прояви нейният интеграционен или дезинтеграционен потенциал. В югославския случай, войната оставя дълготрайни и дълбоки следи върху развитието на независимите държави, появили се от разпадането на федерацията.

Самите конфликти, съпътствали дезинтеграцията на общата държава са основа за продължаващи разделения, устойчиви във времето; тези разделения доказват влиянието и отражението си върху всички сфери от обществения и политическия живот. Южнославянските народи, живели заедно в СФРЮ се разделят по насилствен начин десетилетие след смъртта на последния федеративен лидер. След като старите вражди и нежеланието за продължаващо съвместно съществуване вземат връх в границите на бившата федерация, създаването на независими държави се явява като отхвърляне на югославските практики. Националистически вдъхновеното държавообразуване и национално изграждане, естествено спомага за задълбочаването и вкореняването на междуетническите разделения, вкл. и в политическия живот. Националистическата доктрина постулира държавното изграждане да е подчинено на мажоритарния етнос, оставяйки на заден план правата и участието в обществения живот и вземането на решения от малцинствените групи в рамките на държавата.

Самото държавно изграждане на национални държави на и за мажоритарната група (по дефиниция) не включва исканията на малцинствените общности по отношение на мястото им в държавата и обществения живот. Ако вземем за пример двете държави - Хърватия и Република Македония, предмет на сравнение в настоящото изследване, то може да се заключи че игнорирането на исканията на малцинствените групи може да се развие по два възможни начина, с течение на времето:

След приемането на законови и нормативни актове (след международна намеса) с които се признават езикови и общностни права, право на (пропорционално) участие в управлението и процеса на вземане на решения, участието на малцинствени групи в обществения и политическия живот (чрез парламентарно представени и извън парламентарни партии) влияе и променя политическия живот на държавата. Отделен е въпросът как и до каква степен участието в политиката влияе на междуетническите отношения и дистанция. Такъв е македонският случай.

Хърватският случай, от друга страна е показателен за това че дори и след приемането на законодателство за защита на правата на малцинствата, вкл. излъчването на определен (пропорционален) брой представители на всички малцинствени групи в хърватския Сабор (законодателен орган), малкият сравнителен брой на всички малцинствени общности (под 10 %) няма как да е значим политически фактор, който да влияе върху посоката и последователността на етнополитиката.

И в двете държави международните актьори изиграват водеща роля, най-вече по отношение на приемането на законодателство за защита на малцинствата, но относителния брой на малцинственото население в държавата и идентичността на мажоритарната група оказват решаващо влияние върху курса, посоката и последователността на етническата политика, включително и върху (дез)интеграционния ѝ потенциал.

Дезинтеграционният потенциал в район, преживял скорошни войни, може да бъде лесно активиран, което неминуемо да доведе до много жертви и щети както в регионален, така и в европейски план. Държавната политика в държавите от региона на Западните Балкани е насочена към постепенна асимилация и нежелание за признаване етническото разнообразие в границите на държавата. Тази политическа линия освен дезинтеграционна, носи и опасен конфликтен заряд.

На проблемите и защитата на правата на малцинствата започва да се обръща по-сериозно международно внимание след края на Студената война и разпадането на многонационалните държави. Вследствие на утвърждаването на национализма като идеология и политическа практика, проблемът за етническите и националните малцинства заема важно място в международните отношения и специално в европейската политика. Разпадането на големите социалистически федерации води до образуване на нови държави и съответно до „възникването“ на „нови“ малцинства, чиито членове желаят да запазят и развият своята идентичност, различна от тази на мажоритарната етническа група. Наличието на малцинство в една държава, което не

иска да се претопа в основната група, може да доведе до потенциален конфликт предвид постулатите на национализма Конфликтният потенциал на малцинствената политика нараства при наличие на „външна родина“. Държавата се превръща във външна родина, когато политическите и културните елити избират да определят етническите родственици в друга държава, като членове на своя народ, като по този начин наблюдават и защитават техните интереси (Harris 2002, 34). В подобни случаи може да се появят опити за защита на малцинството и дори иредентистки претенции от страна на тази друга държава и/или стремежи на малцинството за отделяне от държавата, в която се намира и присъединяване към „външната родина“. Така малцинствената проблематика излиза от сферата на вътрешната политика и става предмет на междудържавните отношения.

- **Обхват на понятията „Западни Балкани“ и „Югоизточна Европа“.**
Разглеждане на характеристиките на преходите в Западните Балкани в пространствено-времевата рамка на изследването.

Времевата рамка на настоящото изследване обхваща двадесетгодишен период, с цел проследяването, анализирането и сравняването на динамичните промени на много нива, включително на държавни граници в региона и последващото развитие на етнически политики в някои от държавите, появили се след разпадането на Югославия. След края на Студената война, възникват и се утвърждават термини, като „постюгославско пространство“ и „Западни Балкани“, които да обяснят настъпилите промени в тази част на Европа.

„Постюгославско пространство“ като понятие, има по-различен обхват от понятието „Западни Балкани“ и включва отделените се от СФРЮ държави, които към днешна дата са Босна и Херцеговина (БиХ), Хърватия, Сърбия, Черна гора, Република Северна Македония, Косово и Словения. Инструменталното понятие „Западни Балкани“ се налага в края на 90те години на 20 век⁴ (Jano 2008, 55), за да обозначи държавите от региона, които по това време не са част от ЕС. То включва в обхвата си независимите държави, отделили се от югославската федерация, без Словения и Албания, която географски също се намира на Балканския полуостров. Обхватът на понятието „Западни Балкани“ включва в себе си постюгославското пространство, като след 2000 г. (съответно през 2004 и 2013 г.) от обсега му излизат двете най-развити

⁴ Понятието е официално въведено по време на австрийското председателство на Съвета на ЕС (07-12.1998 г.).

бивши югославски републики - Словения и Хърватия, след като се присъединяват към ЕС.

За разлика от инструменталния характер на термина „Западни Балкани“ и специфичното съдържание на „постюгославско пространство“, съдържанието на термина Югоизточна Европа⁵ е преди всичко географско и геополитическо. Няма единодушие по отношение на това къде точно започва или завършва Югоизточна Европа. Границите на региона могат да варират значително и са много оспорвани поради политически, икономически, исторически, културни и географски съображения. Първата известна употреба на термина „Югоизточна Европа“ е от австрийския изследовател Йохан Георг фон Хан като по-широкообхватен термин от границите на Балканския полуостров (Hösch 2016, 663).

Крайт на Студената война и посткомунистическите преходи в началото на 90-те години на 20 век допринасят за засилването на значението на етническата принадлежност. За разлика от предходни преходи, фокусирани основно върху политическа и икономическа трансформация, посткомунистическите преходи включват предефиниране на обществото, неговата идентичност и интереси.

Особеностите и комплексността на посткомунистическите преходи обуславят забавена демократизация и европеизация⁶. Преходът към демократично управление и зачитане на правата на малцинствата са доказателства за преодоляване на наследството от периода на Студената война и двуполусния свят. Перспективата за членство в европейските и евроатлантическите структури е възприемана и използвана от лидерите на новите независими държави в региона като инструмент за желани, но и не толкова добре възприемани реформи, в името на бъдещето на държавата. От друга страна, демократизирането на политическите процеси води до възпроизвеждане на етно-националните разделения сред обществото и в политическите структури и институции.

Има различни разбирания по отношение на отличителните характеристики на многопластовите посткомунистически преходи, както и за класифицирането им. Част от спецификата на тези преходи е свързана с особеностите на предшестващия режим и неговата идеология. Най-разпространеното разбиране е, че това са тройни преходи, обхващащи: преход от планова към пазарна икономика, изграждане на гражданско общество и преход от централизирана към демократичен тип политическа система.

⁵ В разширени граници, понятието включва Румъния, България, Сърбия, Република Северна Македония, Гърция, европейската част на Турция, Косово, Черна гора, БиХ, Албания и Хърватия.

⁶ Европеизацията - разбира се като противоположност на балканизацията.

Разбирането за четворните преходи добавя към икономическата, обществената и политическа промяна - изграждането на държава и нация (Kuzio 2001, 169). Петорният преход (Rupnik et al 2011, 37) включва и преходът от мир към война. Харис посочва като най-отличителната характеристика на посткомунистическите преходи фактът, че „народният суверенитет и националният суверенитет се сливат в един процес“ (Harris 2002, 14). Разпадането на многонационалните държави означава, че процесите на национално и държавно изграждане се случват паралелно в новообразуваните държави.

Съществуването на етнически и културни малцинства, устойчиви на асимилация, в цяла Централна и Югоизточна Европа, създава предпоставки за възникването на отцепнически и иредентистки движения. Това се превръща в сериозна пречка срещу интеграцията и „построяването“ на държавност, особено ако те постоянно отправят искания за културна и/или териториална автономия, каквато правителството не е склонно да даде. Това подклажда междугрупови конфликти и протести срещу държавната политика. От друга страна, постоянната опозиция може да доведе до (правителствени) репресии срещу малцинствата. Оттук и изразът „балканизация“, с негативна конотация за продължаващи, междуетнически сблъсъци и териториално съревнование, резултиращи в спирала от международна нестабилност (Bugajski 1995).

Като проявление на това явление може да се определи възникването на „дублетни“ държавни форми в целия регион на ЮИЕ⁷. Сложността на национализма се засилва от факта, че в региона има многобройни групи, отличаващи се с език, култура и трайно усещане за уникалност. Поради това силно чувство за идентичност те се съпротивляват на обединяването в регионалните и национални единици, с които са били принудени да живеят съвместно. Когато междугруповите, вкл. етнически разделения се пренесат на политическата сцена, политиката се етнизира. Това затруднява и забавя процесите на междугрупово сближаване и интеграция. От друга страна, национализмът като движеща сила зад етническата политика, е функция на традицията и естественото желание на хората да се определят като общност (Bowers 1997). Вътрешната общностна сплотеност се противопоставя на чуждо влияние, независимо дали в рамките на държавата (други групи) или от външни фактори.

Според Антон Първанов (Първанов 2009, 40) периодичното активиране на остри социално-икономически, етно-малцинствени и обществено-политически кризи е

⁷ Гърция - Република Кипър, България - Р. Македония, Албания - Косово; Сърбия - Черна Гора, Република Сръбска в БиХ, Турция - Севернокипърска турска република, Румъния - Молдова и други.

характерна особеност за държавите в преход. В голямата си част, модерните държави на Балканите са създадени върху развалините на многонационални образувания; в тях не може да се говори за утвърдени форми на общественно-политическо устройство, налице е липсата на общополитически и национален консенсус по важни проблеми. По този начин се натрупва социално и/или етническо напрежение, което увеличава дестабилизиращия общественно-политически потенциал.

Схема 1 Модел на дисертационното изследване

В настоящото изследване етническата политика се разбира чрез нейните субекти - етническите групи и предмета ѝ - междуетническите отношения, от една страна и държавата, като основен институт на политическата система - от друга. Етнополитиката се осъществява от представители на всички етнически групи в рамките на държавата, но и бива разбирана като конкретни действия, насочени към искания за права, представителство, степен на самоуправление и др.

Етнополитиката (поставена в центъра на схемата) представлява комплексен и динамичен феномен, който се намира под непрекъснатото влияние на много и разнопосочни вътрешно и външнополитически фактори. В зависимост от преобладаващите влияния (вътрешни и/или външни) и тяхното въздействие в даден момент, превес може да вземе интеграционният или да се прояви дезинтеграционният потенциал на етническата политика. Политическите елити и политически партии са основните актьори които формират и задават курса на етническата политика, повлияни

от институционални, исторически фактори, наследственост и други. От друга страна, законодателството отразява в голяма степен отношението към междуетническите отношения в една държава и може да служи като отправна точка за интеграционен/дезинтеграционен потенциал на етническата политика.

В глава II са разгледани международното признаване на независимите държави, образували се след разпадането на Югославия, тяхната конституционна и законова рамка, както и законовите промени станали факт, благодарение на международна намеса. Анализирани са появата, развитието и еволюцията на основните политически партии и субекти в Република Македония и Хърватия - както на мажоритарната етническа група, така и на най-големите по численост малцинства: сърбите в Хърватия, албанците-в Република Македония. Изследвано е, за период от 20 години (1996-2016 г.), политическото влияние и участието в управлението на основните политически партии. Анализирани са различната степен на влияние на малцинствата в политическия процес на двете страни и последствията от това за степента на вътреобщностна и междубщностна интеграция. Обърнато е внимание на наличието на приемственост и/или продължаване на практики от югославско време в политиките към малцинствените общности в независимите държави и техният интеграционен и дезинтеграционен потенциал.

➤ **Обособяването** на двете сравнявани държави става по различен начин: отделянето на Хърватия, в резултат на водените военни действия, представлява проактивни действия, противопоставяне на запазването на Югославия в нова разновидност. От друга страна, решението за отделяне на Република Македония, става като реакция на вече започналия процес по разпадане на федералното образувание, тъй като македонската република е (една от) най-про-югославски настроените.

➤ **Идентичност:** Идентичностните разлики между двете държави са определящи за етническите държавни политики. Една от най-очевидните е разликата в етническия състав и процентното съотношение на по-малките общности в двете държави. В дисертацията се застъпва тезата че причините за ефективността на етническите политики са преди всичко дължащи се на вътрешни фактори и междуетнически разделения между две групи: едната с ясна идентичност (албанци), другата - в процес на търсене на уникална идентичност, оспорвана от всички съседни държави. Албанската етническа група се характеризира с ясна идентичност и сплотеност, без оглед на това, че албанци на балканския полуостров има в Република Македония, така и в Албания, Черна гора, Гърция и Косово. Това не влияе върху

техните възприятия и чувство за общностна принадлежност. Идентичността и уникалността на македонците от друга страна са оспорвани, поради различни съображения от всички съседни държави. Това поставя въпроси по отношение на държавността, легитимността ѝ и същността на македонската държава.

Поради етническия състав на Хърватия, след 1995 г. трудно може да се говори за междуетнически отношения, тъй като те на практика липсват. По време на управлението на Туджман се приемат закони, постановяващи строги (и рестриктивни) правила и условия за получаването на хърватско гражданство, условията за наемане на работа и покупка на недвижимо имущество, от представители на други етнически общности са, на практика, дискриминационни и силно ограничаващи пребиваването им в Хърватия. Това, от своя страна, засилва общностната сплотеност на хърватите.

➤ **Вътрешните разделения и неукрепналата държавност** благоприятстват влиянието на разнопосочни външни фактори, които допълнително забавят изпълнението европейската интеграция. Когато по-малката етническа група систематично предявява искания, които мажоритарната група не е склонна да удовлетвори, международна намеса, целяща потушаване на напрежението и деескалация на обстановката не винаги води до желаните резултати. Продължителните етнически противоречия, съчетани с двустранни спорове и дългия процес на европейска интеграция „произвеждат“ неуспешни политики, които нерядко задълбочават политическите разделения в страната.

Хърватската националистическа (етно)политика постига заложените по времето на управлението на Туджман цели. Основната управляваща партия ХДО получава подкрепа, външните европейски фактори като цяло, са положително настроени към европейската перспектива на страната, подкрепа, на каквато Р. Македония не се радва. Ясната етническа идентичност на групите (характерна за хърватите, албанците в Р. Македония, сърбите в Хърватия) спомага за воденето на по-последователна (етно)политика. Тя спомага за успешните, но дезинтеграционни по своята същност политики, включително за изселването на сърбите от Хърватия, довело до значително намаляване на числеността им в границите на държавата, което от своя страна води до увеличаване хомогенността на населението и вътреобщностната сплотеност. Тази политика засилва убеждението че постюгославска Хърватия е държава „на“ и „за“ хърватския народ, в която на хората от сръбски произход е определен статут на малцинство. Още в първите години след обявяването на независимостта, политиката на хърватската държава следва националистическа линия, маргинализираща сръбското

население, докато предприема действия за привличане на хърватите от БиХ, с цел допълнителна хомогенизация на населението. Въпреки че сърбите представляват най-голямото малцинство в страната, те не съставляват процент от населението, който би могъл да въздейства като политически фактор. В този смисъл, със скромното си представителство в общественя живот и управление, сърбите в Хърватия не могат да влияят на процесите в страната и с оглед избягване на пълната маргинализация се стремят към „хърватизиране“.

➤ **Езиковата политика** е използвана като елемент на етническата и етномалцинствена политика на Балканите. В хърватския случай, езикът целенасочено се използва като средство за отграничаване от езика от югославско време и общият „сърбо-хърватски“ език. „Хърватизирането“ на езика в независимата държава допълнително усложнява пребиваването на сърбите там, с оглед силно намаления им брой след войната и малкото желаещи да се завърнат в Хърватия. Принципът на двуезичието в Хърватия е застъпен на формално ниво, в изпълнение на европейски критерии за зачитане на общностните различия. Езиково разнообразие в общественя и политически живот на практика липсва, поради сравнително малкия процент малцинствено население там. По отношение на сравняваните държави, езиковата политика е използвана като инструмент на държавно изграждане и подсилването на чувството за отделна/уникална национална идентичност.

От друга страна, политическият живот в Република Македония в разглеждания период е белязан от сътресения, провокирани от антагонизма между двата основни етноса, живеещи там. Значително по-големият брой албанци в Република Македония и техните искания, включително езикови, довеждат до официализирането на статута на албанския език в държавата, чрез помощта на международната общност. В тази връзка, езиковата политика в Република Македония е насочена към принципите на културното и общностно многообразие и плурализъм, в едно мултиетническо общество. От една страна албанците, които имат ясна идентичност и не се разграничават от събратята си в Косово и Албания, следват обособена политика, свързана с колективни искания за предоставяне на общностни права (културни, езикови, представителни) в общата държава и ревизиране на малцинствения статут на общността в страната. Те се реализират в Охридското споразумение от 2001 г., наложено от международната общност и посрещнато с негодувание от македонците. В първите години на независимостта, македонската етническа политика е непоследователна, подложена на вътрешен и външен натиск, белязана от юго-носталгия. Въпреки външния натиск за

приемането и прилагането на реформи, които освен на хартия, но и на практика да демократизират страната, това не се случва поради фактичкото кантонизиране на страната след промените от Охрид и липсата на сближаване между двете най-големи етнически групи, включително поради културни специфики. Важно е да се отбележи, че поради числеността си, албанският етнос в Република Македония не може да бъде пренебрегван и изключен от управлението на страната. Свидетелство за това е фактът че от самото обявяване на независимостта, албански партии стават част от управляващата коалиция. Проблеми между двете най-големи етнически групи създават липса на (воля за) диалог и сближаване на позициите в името на общата държава. Въпреки че Охридското споразумение води до прекратяване на въоръжените действия, то не слага край на поляризацията и етнизацията, с които е пропит македонският общественно-политически живот. Фактът че македонските политици нямат единна и обща визия се сблъсква с категоричната визия и желание на албанците, както за общото бъдеще, така и за мястото им в държавата.

В линията и посоката (интеграция/дезинтеграция) на етнополитиките в Хърватия и Република Македония се наблюдава приемственост и продължаване от времето на федеративна Югославия, особено в първите години след независимостта, но и категорично скъсване на хърватите с югославското наследство, изразено в предприемането на политики в ущърб на по-малките етнически общности, противопоставянето и забавеното приемане на законодателни актове в сферата на малцинствените права. В Република Македония, преди подписването на Охридското мирно споразумение, тя се изразява в игнорирането на исканията на албанската общност, а след 2001 г. промените които то налага не допринасят за вътреобщностната интеграция. Линията на хърватската етническа политика от друга страна, изглежда по-успешна. Тя допринася за вътрешната консолидация и сплотеност на мажоритарната група, за сметка на маргинализирането на сръбското малцинство след гражданската война (1991-1995 г.). Смяната на приоритетите, консолидирането на хърватския политически елит и последователните усилия, положени след края на управлението на Франьо Туджман, предопределят успешно извървения път към европейска интеграция.

В началото на 21 век се вижда голяма разлика в развитието на двете държави, както и на мястото на югославското наследство в политиката им. Докато Хърватия все по-осезаемо поема нов (проевропейски) курс в развитието си и оставя Югославия в миналото, Република Македония гледа с носталгия на времето във федерацията, тъй като там са корените на македонското самоопределение. Въпреки това,

дезинтеграционната етнополитика в двете държави се отразява различно на населението, особено на малцинствените общности. Етническата политика подчертава ролята на ясната идентичност (етническа и национална) и на политическия елит.

- **Наличие на приемственост в етническата политика**

Междуетническите разделения в Република Македония проличават по-ясно след Охридското споразумение. Споразумението е възприемано като про-албанско и не допринася за сближаването между двете общности. В македонският политически живот няма приемственост-двете най-големи македонски партии имат различни политики, липсва последователност и визия за бъдещето на страната. Непоследователността във водените политики и продължителната липса на решение по гръко-македонския спор за името също допринасят за проточилата се европейска интеграция на страната. Сплотеността и ясните (националистически) цели на албанската общност се сблъскват с неомакедонизма и политиката на „антиквизация“, провеждана от ВМРО-ДПМНЕ (на власт от 2006-2016 г.), довела страната до вътрешна изолация, продължителна политическа криза и нестабилност. Европейската интеграция, заявена като приоритет, е оставена на заден план в опит за затвърждаване на „македонската“ идентичност. Това означава че във вътрешен план, етнически основаната политика, провеждана от държавата, а и от основните политически сили е дезинтеграционна, въпреки външната намеса.

В Хърватия, в продължение на 20 години, сръбското малцинство намалява, докато в Република Македония важи точно обратното - броят на албанците расте, за сметка на броя на македонците. Най-голямата и управляваща през повечето време на разглеждания период партия е дясно-центристката (и националистическа) партия ХДО. Тя е про-европейски ориентирана партия, но въпреки смяната на държавното устройство след края на управлението на Туджман и промяната на приоритетите, национализмът не е отхвърлен като държавен принцип. Най-голямото малцинство в страната е подложено на денационализация и дискриминация, за сметка на покровителствено отношение към босненските хървати, приемани като част от хърватския народ, извън пределите на страната.

Въпреки приетите закони и подзаконови актове, имащи отношение към защитата и гарантирането на правата на малцинствата, както в Република Македония, така и в Хърватия те са наложени отвън и не допринасят за междуобщностното сближаване, но в хърватския случай изолирането на сръбската общност в страната не се

явява пречка за постигането на целите на етническата политика. Основните хърватски партии дългогодишно полагат последователни усилия в посока европейска интеграция. Това показва увереност, сплотеност и сигурност в собствената идентичност.

Кризата след изборите от 2016 г. очертава (поредна) тежка политическа ситуация в Република Македония. Консолидацията на албанците зад Тиранската платформа маркира разграничителна линия сред обществото в страната. От една страна - албанският национализъм, подклаждан от албанския елит и претърпяващ осезаем възход. От друга страна е поддържаният македонски национализъм (неомакедонизъм, експлоатиран главно от премиера Груевски и факторите около него), който също става все по-агресивен. Специфична е позицията на поддръжниците на основния опонент на премиера - лидера на по-умерената партия СДСМ Зоран Заев. Техният брой е почти равен на гласоподавателите, поддържащи ВМРО-ДПМНЕ, а фактът, че социалдемократите, опоненти на Груевски, получават голяма подкрепа, разчертава втората разграничителна линия сред населението на Република Македония. Тя е между самите македонци и техните основни политически представители по оста ВМРО-ДПМНЕ - СДСМ. След оповестяването на Тиранската платформа залозите за съставянето на македонско правителство се вдигат. Става ясно, че ВМРО-ДПМНЕ, съответно СДСМ, получават подкрепа от определени албански партии само ако се съгласят да реализират исканията, описани в този документ на практика. По този начин се дава старт на политическо наддаване. Тиранската платформа обобщава албанските искания и им придава завършена форма, но не казва нищо ново по отношение на стремежите на албанците в страната. Според Божинов (Божинов 2018, 53), Груевски не успява да състави кабинет поради много обстоятелства, сред които могат да се открият недоверието, с което той се ползва сред западните дипломати в Скопие, както и цялостното изхабяване на режима му след 10 годишно управление. Неохотното връчване на мандата на Зоран Заев от президента Георге Иванов, отваря пътя към образуването на ново македонско правителство, от което съставна част стават ДСИ и Алиансът на албанците.

В края на 2016 г. разликите в развитието на двете бивши югославски републики, станали отделни независими държави през 1991 г. са много ясно видими. Докато Хърватия става страна-членка на ЕС, Република Македония е в спиралата на поредна вътрешнополитическа криза. Въпреки че и двете държави са разделени общества, значението на ясната хърватска идентичност и обединената политическа воля в името на бъдещето на страната изиграват много сериозна роля за мястото на Хърватия на

картата на Обединена Европа. От друга страна, неизяснената и оспорвана отвътре, но и от непосредствените съседи македонска идентичност, на фона на значително албанско мнозинство в държавата, не спомагат за затвърждаване на държавността. С течение на времето, ясната идентичност и обединените искания на албанците по отношение на общностните им права и мястото им в държавата им спечелват място на непреодолим и важен общественно-политически фактор. Въпреки това, често противоречивите действия на македонските политици и липсата на последователност, съчетани с нежеланието за съобразяване с предписанията на Охридското споразумение, нанесо удар върху крехкото самочувствие на македонската идентичност, резултат в непоследователност и колебливост по отношение на приближаването към членство в ЕС.

В Хърватия, поради факта че след войната по-голямата част от сръбското население бива прогонено или избито, най-голямото малцинство е сведено до много малка част от населението на страната. Както по-строгите закони и ограниченията, важащи за сърбите в първите следвоенни години, така и декларираната политика и законодателство за защита и гарантиране на правата на малцинствата, наложени от международните организации постигат целите си: маргинализиране и ограничаване на сърбите в независима Хърватия, но и убеждаване в добронамереността на хърватските власти по отношение на реинтеграцията и вписването в обществото на бежанците от войната. От друга страна, тъй като и след увеличеното им представителство в Сабора (трима представители) сърбите не могат да бъдат политически фактор в Хърватия, линията на хърватската етнополитика остава целеустремена, постига желаното и извървява пътя до статут на държава-членка на ЕС.

Анализът на етническата и етномалцинствената политика в Хърватия и Р. Македония през избрания период, без съмнение показва че ясната (и неоспорена) групова идентичност (на мажоритарна група) е предпоставка за провеждането на последователна и успешна етнополитика. Следваната политическа линия е незадължително интеграционна или скъсяваща междуетническата дистанция, но Хърватия е пример за разделено общество в което наличието на не съвсем изпълнени ангажименти, поети за интеграцията и социалното включване на сръбското малцинство в държавата не застават на пътя на националните цели.

Глава III се състои от две части. В първата част са разгледани и анализирани аспекти от двустранните отношения на Република Македония и Хърватия. Обърнато е внимание на взаимозависимости с непосредствените съседи на двете държави, които

имат отношение към (нерешени)междуетнически въпроси или отношения. Във втората част е представен анализ на европейската условност и нейните елементи. Анализирано е влиянието на ЕС и неговите механизми в двете държави, с цел проследяване на влиянието в сравняваните държави. Обвързани са влиянието на ЕС в двете държави с промените/липсата на промени в държавните политики по отношение на малцинствата и европейската интеграция на Република Македония и Хърватия.

Европейската интеграция на държавите от Западните Балкани е много дискутирана тема след разпадането на Югославия. Държавите в региона са етнически и политически нестабилни държави в преход, без развита демократична политическа култура. Те получават международно признание по различно време, като миналото им и принадлежността им към многонационалните образувания в Европа често се е явявало като пречка пред самостоятелното им съществуване. Издигането на регионалните отношения на ново ниво, включително - на сътрудничество, бележи стъпка към европейската интеграция на тези държави. Този процес може да се разглежда като начин за стабилизиране, демократизация и преодоляване на бурното минало и наследствата от войните при разпадането на Югославия за страните от региона.

Усилията на ЕС за европеизирането на държавите от Западните Балкани в техния предприсъединителен период са под формата на експертиза, икономическа и финансова помощ и преговорния процес. Предизвикателствата, пред тези държави, са свързани с укрепване на стабилността и поддържането на мира. Ясната перспектива за членство в ЕС, заедно с подкрепа на напредъка в изпълнението на необходимите условия е важна за тях, включително - на процеса на стабилизиране и асоцииране, като добросъседските отношения и приобщаващото регионално сътрудничество са от основно значение.

През юни 1993 г. на Европейския съвет в Санта Мария да Фейра се взема решението да се създаде механизъм, който предвижда даването на статут на асоцииран член на ЕС, като целта на този нов вид договорни отношения е да спомогне за стабилизирането на държавите от региона, чрез установяване на политически диалог, включително - на регионално ниво. През 1999 г. ЕК започва т. нар. Процес за стабилизиране и асоцииране (ПСА) - дългосрочна политика, насочена към страните от ЗБ, които не са били част от друг механизъм за институционализация на отношенията с ЕС. Процесът включва сключване на Споразумения за стабилизиране и асоцииране (ССА) и подкрепа по пътя на политическите, икономическите, административните и

демократичните реформи, като помага на държавите, подписали ССА да се подготвят за европейска интеграция. Целта на процеса е стабилно постконфликтно развитие и изграждане на неконфликтни етнополитики, основани на приспособяване и уважение към етническите и други културни различия, поради неблагоприятните последици за стабилността и добросъседските отношения които имат неразрешените проблеми в двустранните отношения на страните от региона. По-тясното регионално сътрудничество като основен модел за стабилизиране на отношенията между държавите е изпробван в развитието на ЕС. По този начин, регионалният подход, приет през 1997 г., е значително подобрен.

Полагането на усилия за разрешаване на нерешени въпроси между страните от Западните Балкани има за цел да допринесе за преодоляване на наследствата от миналото, където въпреки значителния напредък, раните от войните все още не са зараснали напълно. Подкрепата за стабилност и просперитет е инвестиция в бъдещето на региона, но е и в интерес на ЕС. Членството в ЕС притежава голям потенциал за промяна, включително - в региона. Отношенията с всяка една от държавите трябва да бъдат разглеждани индивидуално поради историческите си и културни специфики, и на Западните Балкани в частност. Трябва да се отбележи, че съгласно ограниченията на понятието „Западни Балкани“, отношенията на Република Македония с България (от 2007 г.) и Гърция са асиметрични, поради членството им в ЕС (и НАТО). Отношенията на Хърватия с БиХ и Сърбия също стават асиметрични след 2013 г. Като цяло, нерешените двустранни въпроси притежават не само силен потенциал да дестабилизируют отношенията между страните от Западните Балкани, но и продължават да представляват пречка пред предприсъединителния процес и заедно с това - на демократичната трансформация. Неангажирането по въпросите, предизвикващи напрежение в региона крие риск от забавяне на преговорите за членство, дори отстъпление от ангажиментите, поети в рамките на предприсъединителния процес. От друга страна, досегашният опит на ЕС държавите от Западните Балкани показва че невинаги външните усилия и намеса дават желан резултат, особено ако не се ползват с подкрепа от страната-реципиент.

Двете държави, обект на анализа, започват сътрудничеството си с ЕС от различни изходни точки. Докато през 2001 г. Хърватия е приветствана за ясения си напредък по отношение на демократичното развитие (което се отразява на значителните промени в компонентите на демокрацията и правовия ред), Република Македония е изправена пред решение на една от най-сериозните си политически кризи

(с външна помощ). Месеците на сражения между албанските сепаратисти и македонските сили за сигурност поставят страната в застой, а управляващите не успяват да прокарат необходимите реформи. И Република Македония, и Хърватия имат неразрешени спорни въпроси със съседни държави, имащи отношение и връзка с етнополитиките им, но докато в хърватския случай, продължителното им (окончателно) неразрешаване не се явява като пречка за европейската интеграция на страната, то в случая на Република Македония гръцкото вето по спора за името е основната пречка пред започването на предприсъединителни преговори.

В случая на Хърватия, най-голям напредък по отношение на показателите за демокрация е постигнат през 2008 г., две години след началото на преговорите по конкретни преговорни глави. Политиците се оказват по-податливи на натиска от ЕС, когато предвиждат и ползите от промяната. Подобен модел се проявява и в напредъка на Република Македония в процеса: резултатите за периода 2006-2010 г. са по-ниски, отколкото преди получаване на статут на кандидат-членка. Въпреки че липсват твърди европейски ангажименти по отношение на определянето на дата, последвалата липса на ангажираност от страна на ЕС и удължаването на всякакви конкретни указания дали страната трябва да има реалистични очаквания за членство в близко бъдеще допринася за вътрешната апатия (Mihaila 2012, 25).

Контрастите и приликите между двата случая показват, че стимулите и условността на ЕС не са достатъчни за мобилизиране на вътрешни реформи и демократизация. Един от основните недостатъци на подхода на ЕС е липсата на воля за поставянето на конкретни дати за преговорите на двете страни (валидно за всички държави от региона на Западните Балкани). Държавите се включват в процес на реформи без осезаем и ясен край, освен изявление за „принадлежност“ към семейството на ЕС. Всеки път, когато се водят преговори за потенциални дати за започване на преговори, ЕС повтаря фразата, след подписването на ССА: „Бъдещето на Западните Балкани е в ЕС“, „Западните Балкани не трябва да се поддават на апатията и умората на разширяването“ (Mihaila 2012, 26).

ЕС подчертава, че икономическите ползи от интеграцията на региона в ЕС за държави-членки са (по-)малки, най-важната цел на политиката на ЕС за разширяване и съседство е да се гарантира стабилност и мирно развитие в района на непосредствено съседство. Предупреждавайки за възможно възраждане на национализма и нарастващата нестабилност, политиците в Западните Балкани се стремят да променят

динамиката на отношенията на своите страни с ЕС. Те подчертават потенциалните рискове за сигурността, ако процесът на интеграция в ЕС не се ускори, като същевременно правят връзки с последните сблъсъци между етническите групи и националистическата реторика сред политиците.

Предпоставка за влиянието на политиката на разширяване на ЕС е перспективите за членство да (останат) надеждни и достоверни, т.е. държавата-кандидат да бъде приета след като бъдат изпълнени предприсъединителните критерии. След като получава статут на държава кандидат - членка през 2003 г., на Хърватия ѝ трябва десет години да стане пълноправен член на ЕС и няма индикации, че процесът за другите държави от региона ще бъде по-кратък. Важно е интеграционният процес да (о)стане предсказуем и по-добре адаптиран, за да се запази ангажираността на държавите - кандидати с него (Nordman 2015, 159-160).

Едва ли е изненадващо, че Словения и Хърватия напредват най-бързо по пътя към ЕС. Държавите от региона с конфликтно минало (БиХ, Косово, Р. Македония), изостават. Република Македония е показателен пример, възприемана като водеща за членството в ЕС преди избухването на боевете между албанци и македонци през 2001 г. Въпреки че посредничеството на ЕС и НАТО спира ескалацията на конфликта, тежкия процес по прилагането на Охридското рамково споразумение от 2001 г. изисква много енергия през следващите години. Прилагането на ССА, което също е подписано през 2001 г., се забавя за няколко години, тъй като реформите, изисквани от ЕС, стават заложенник на междуетническото договаряне.

Трансформативната сила на ЕС постига малко по отношение на ограничаване на сепаратизма и призивите за отделяне. ЕС три пъти не успява да спре отделянето, съпътствало разпадането на Югославия в региона на ЗБ - през 1992 г. (Словения и Хърватия, Р. Македония, БиХ), 2006 г. (Черна гора) и 2008 г. (Косово). ЕС е играч в комплексен процес, включващ различни участници, интереси и идеи. Възприемчивостта на европейската условност варира според държавата. Колкото по-влиятелни са сецесионистките сили, толкова по-малко точки за съприкосновение съществуват, за да се насочи балансът в полза на реформите. Според Елбасани „ЕС може да направи малко в среда, доминирана от недемократични и нелиберални политически институции, чиито антиевропейски и антиреформени институции са достатъчно силни, за да противоречат дори на най-изкусителните стимули, предлагани от ЕС“ (Elbasani 2013 цит. в. Biermann 2013, 167).

Сравнението на Хърватия и Република Македония показва, че „наградите“ от страна на ЕС, съчетани с финансова и техническа помощ, насърчават европеизацията дори в държави с неукрепнала/нова държавност. Според Вачудова (Vachudova 2005, 178), условността и изграждането на капацитет се оказват мощни средства за постигане на формална институционална промяна, но не са много полезни в процеса на отхвърлянето на стратегиите на етническия национализъм и икономическия клиентелизъм.

Като цяло, интеграцията в Западните Балкани остава до голяма степен, повърхностна, като поражда формалистични, краткосрочни и технократични реформи, а не устойчиви вътрешни промени. С други думи, колкото по-неукрепнала е държавността, толкова по-голяма е вероятността да открием разминаване между формалните институционални промени и поведенческите практики. Косово и БиХ не са напълно суверенни държави. И в двете държави външните участници упражняват значителен авторитет, като ЕС е най-значимият външен фактор, действащ (и) като гарант на сигурност.

Това не означава, че ЕС не оказва влияние върху евроинтеграцията на Западните Балкани. Въпреки че напредъкът в политическия и икономически преход е ограничен и варира, ЕС допринася за цялостната стабилност на държавите от Западните Балкани, подкрепя извършването на значителни законови промени във всички проучвани области. В същото време свързаният с капацитета подход на ЕС към държавното изграждане има някои обратни ефекти, подкопавайки опитите на Западните Балкани да изградят стабилни държавни институции и национална идентичност. Докато официалното приемане на договорености за споделяне на властта понякога води до административна фрагментация, отслабваща централните държавни институции, правата на малцинствата и правото на връщане на бежанците понякога са подхранващи, а не смекчаващи етническите разделения. По същия начин фокусирането върху официалното приемане на правилата и стандартите на ЕС и пренебрегването на прилагането е помагало за консолидирането, а не за промяната на неформалните институции за корупция и клиентелизъм.

Непоследователното използване на условността за членство не само компрометира трансформативната сила на ЕС в Западните Балкани и Турция, а и вреди на международното доверие като „нормативна сила“, създавайки празнина между очаквания и капацитет (Hill 1993, цит. в Borzel 2013, 184). Държавите кандидат-членки

полагат усилия, за да изпълнят необходимите изисквания по отношение зачитането на правата на човека, демокрацията, върховенството на закона и доброто управление, но адекватно и справедливо ли е отношението на ЕС към тези, които не го правят? Смесването на процеса на евроинтеграция от ЕС, а също и от други глобални с политическия процес по завършването на войната и стабилизирането на региона води до спорни резултати.

В обобщение: Съвременните държави в региона на Западните Балкани възникват след разпадането на СФРЮ в период на големи промени: края на Студената война и краха на двуполюсния модел. Възникването и утвърждаването на тези държави съвпада с националистическа вълна и възход на националното етническо самосъзнание. Тяхното обособяване като субекти на международните отношения е основано на принципа на превъзходство на мажоритарната общност, в разрез с югославската практика, където „югославските“ народи и народности (малцинства) се ползват с еднакви права. Един от основните изводи, които могат да бъдат направени от изследването, проучването и сравняването на процесите и политиките, свързани с етническото самосъзнание на населението в разглежданите две държави е че това е сложен и динамичен процес, зависещ от множество и разнообразни вътрешни и външни фактори.

Етническата политика, като всеки вид политика зависи от визията и действията на държавните институции, политическите елити и партии, които я осъществяват. Това е политика, чиито субекти са държавата и етническите групи, с предмет - (между)етническите отношения. Това е политика, осъществявана от групи, за които етническата идентичност е определяща. Оттук, възприемаме разбирането че всяка политика между и сред етнически общности, големи или малки, исторически народи или различни видове малцинства, имаща отношение към относителна сила или позиция на етническите групи е *етническа* политика. Въпреки специфичния си предмет и обект, етнополитиката се осъществява от политически лидери и партии. Следователно, успешната и последователна етнополитика зависи от волята на политическите елити, но и от ясната групова идентичност.

В период на възход на национализма в Европа, международните организации разработват документи за защита и гарантиране на правата на малцинственото население, приемането, прилагането и съобразяването с които е голямо предизвикателство пред нововъзникнали държави без политическа традиция. В новите

държави, бивши югославски републики, започват да се проявяват практики, на които не се е давало пространство в общата федерация, а именно такива, които затвърждават държавотворния и мажоритарен статут на основната етническа група. Тези практики определят второстепенна роля на по-малките общности и групи, като така предопределят нарастващо междуобщностно разделение, неприспособяване на малцинствените общности и вътрешна дезинтеграция.

Интеграционния и дезинтеграционен потенциал на етническата политика се определя от вътрешни, но и от външни фактори (международни актьори). Според нас перспективата за членство в ЕС няма еднакво влияние в различните страни от региона на Западните Балкани, най-вече поради вътрешни специфики, различна степен на развитие и съдействие от политическите елити. Връзката между успеха на етнополитиките и интеграционния им потенциал не е еднозначна и еднопосочна. Успешната политика е тази която постига целите си, тя е не задължително интеграционна, а вътрешната дезинтеграция не е предпоставка за външна интеграция или европейска интеграция.

Слабостта на държавата е основната „пречка“ за успешната европеизация на Балканите, поради липса на институционален капацитет и прилагане на реформи, или поради оспорване на държавната власт. Оспорваната държавност може да има множество причини, сред които - сецесионизмът, който подкопава конститутивните основи на съвременната държава, оспорва границите и териториалната цялост на държавата, от която е част, опровергава авторитета на централното правителство чрез създаване на алтернативни центрове на власт и отхвърля самата идея за принадлежност към един народ, насочвайки първичната лоялност към етническата група, изградена в опозиция на управляващата държава.

✓ **В процеса на изследването се потвърждава първата хипотеза на изследването**, че държавните институции имат определяща роля при задаването на политическата линия и провеждането на етнополитиката. Посоката и курсът, поети от основните актьори (политически лидери и партии) на различните етнически групи в двете държави, могат да бъдат в различни, съперничаещи си посоки, което от своя страна води до повишаване на конфликтния потенциал и служи като пречка пред междугруповото сътрудничество. От избраните за изследване случаи, Република Македония е пример за дезинтеграционна, във вътрешен план, етнополитика на държавата, съчетана с политическо противоборство между двете основни македонски

партии. Албанският политически фактор в страната се отличава с последователна политическа линия, насочена най-вече към затвърждаването на мястото на албанците като конститутивен народ в страната; линия, повече или по-малко агресивно защитавана от различните техни формации, но влизаща в сътрудничество с управляващите само при изгодни за тях условия. Въпреки че през последните години в страната се наблюдава определено политическо сближаване между македонски и албански партии, такова продължава да липсва в обществен план. Това е доказателство че при липса на вътрешна воля за междуетническо сближаване и желание за обединение в името на бъдещето на страната, международната общност не може да го създаде.

✓ **Втората хипотеза на изследването** е „Наличието на вътрешно-политическа дезинтеграция води до по-трудна и по-бавна външно-политическа интеграция. Липсата на междуетническо сближаване на общностно ниво, дори при наличие на политическо сътрудничество се явява пречка за регионална и европейска интеграция“. При наличие на вътрешно-политическа дезинтеграция и запазваща се междубщностна дистанция във времето (в обществен и политически план), то тя води до по-затруднена, бавна и времеемка външно-политическа интеграция.

По отношение на Република Македония хипотезата се доказва - страната е пример за разделено общество, в което макар че Охридското споразумение довежда до узаконяването на права на албанската общност в много сфери от политическия и обществен живот, това не скъсява междубщностната дистанция. Свидетелства за това има както във вътрешен, така и в регионален и общоевропейски план. За разглеждания период в страната 3 пъти са организирани предсрочни парламентарни избори, двустранните отношения с непосредствените съседи са противоречиви и обтегнати. Република Македония - от първата, получила статут на кандидат-членка за ЕС от региона, се превръща в изоставаща, поради липсата на единна визия за бъдещето на страната.

По отношение на Хърватия, хипотезата не се потвърждава, защото политическите елити (след смъртта на Фр. Туджман) следват единна визия и изповядват разбирането че мястото на Хърватия е в Обединена Европа. Сравнително малкият брой на сърбите в страната не е достатъчен те да играят роля на значим вътрешен политически фактор и те не се явяват пречка пред осъществяването на вътрешно и външнополитическите цели на страната. Следваната политическа линия е

доказателство че не напълно изпълнените ангажименти за социално включване на малцинствата не застават на пътя на националните цели.

✓ **Третата хипотеза на изследването:** „Етнополитики и модели за вътрешна интеграция, наложени отвън, водят до по-малко ефективни и по-неуспешни етнополитики от гледна точка на интеграционния им потенциал“ се доказва в цялост за Република Македония. Междуетническата интеграция там е препятствана на политическо и обществено ниво. Лидерите на двете най-големи общности имат различни цели: албанците преследват единни искания, бележещи градация през годините, докато лидерите на най-големите македонски партии имат различни, дори противоположни искания и визия за бъдещето на държавата.

По отношение на Хърватия, хипотезата се доказва частично, защото етническите малцинства (особено-силно намалялото сръбско присъствие в страната) не са значим фактор в стратегията за европейска интеграция на страната. Не така стои въпросът с босненските хървати, използвани като оправдание и грижа за диаспората, но основен пункт в (националистическата) политика на управляващите. Хърватският случай е пример за това че европейската интеграция не оказва значително влияние по отношение на наличието на междубщностна интеграция/дезинтеграция, както и че двете незадължително се изключват. Казано по друг начин - европейската интеграция не е предпоставка за наличието на междубщностна интеграция.

Подходът и политиката за съседство и разширяване на ЕС, заедно с условността на ПСА има различно влияние в различните държави. Тя зависи от политическите елити на държавата към която е насочена, общата насока на политиката и степента на доверие и готовност за извършване на комплексни, сложни и времеемки реформи. Условността на ЕС изисква цялостно реформиране в икономически и политически план, докато обществата в страните от ЗБ, които са с кратка история на независимо съществуване, разполагат с малко самостоятелен опит, на който да се позоват по пътя на предприсъединителния процес.

Стратегията за влияние на ЕС се основава на силата на положителните стимули. Стратегията за разширяване на ЕС на Балканите се колебае между механизмите за насърчаване и принуда, като в същото време липсват дългосрочни стратегии за делегитимизиране на сепесионистките тенденции и засилване на насоченото към реформи лидерство в места като Република Сръбска (БиХ), Западна Македония или Митровица. Принудата със сигурност е много по-значима в процеса на разширяване на

Западните Балкани, отколкото в региона на Централна и източна Европа. ЕС, поради основната роля, която играе в изграждането на мира, разполага с повече инструменти, за да наложи волята си в различни случаи на отделяне. В БиХ прилагането на Дейтънското споразумение е възложено на върховния представител на ЕС, който все още налага закони и назначава и освобождава управляващите, въз основа на „бонските правомощия“. ЕС трябва да е и да остане гъвкав (Biermann 2013, 165-167).

Извеждането на влиянието на европейската условност върху етнополитическите измерения на външнополитическите отношения на разглежданите държави водят до няколко важни заключения:

1. Европейската условност има различно влияние в различните държави. Тя зависи от политическите елити на държавата към която е насочена, общата насока на политиката и степента на доверие и готовност за извършване на комплексни и сложни реформи. Условността на ЕС изисква цялостно реформиране в икономически и политически план. Обществата в държавите от Западните Балкани, които са с кратка история на независимо съществуване, разполагат с малко самостоятелен опит на който да се позоват по пътя на предприсъединителния процес. Трансформацията изисква доверие и е въпрос на отдаване на суверенитет, който е скорошно извоюван.
2. Интеграцията в ЕС е двупосочен процес. В случая с Република Македония, Охридското споразумение представлява своеобразна разделителна линия, но то не довежда до междуетническо сближаване, а в известна степен допълнително етнизира страната. В тази връзка, наложени отвън интеграционни модели, не водят непременно до вътреобщностна интеграция. За да сработи един модел (наложен отвън/отгоре), той трябва да се ползва с доверие отвътре. Македонските етнически елити и общество не приемат добре Споразумението, разглеждат го като документ, официализиращ албанските искания. Въпреки че доближава страната до ЕС в смисъл на общностни права, то и я отдалечава, защото не разрешава въпроса за македонската идентичност. Хърватия успява да се присъедини към ЕС, но тя се присъединява към Обединена Европа след като отхвърля решението на международния съд за делимитацията на Пиранския залив и без да е налице особена промяна в положението на хърватските сърби.

Изследването показва резултатите от воденето на последователна, сравнена с непоследователна етническа политика и последствията за държавите и тяхното бъдеще, в частност - европейската им интеграция. От друга страна, динамичното протичане на

процеси в региона, съчетано с разнопосочните външни влияния не може да бъде всеобхватно анализирано в рамките на настоящата дисертация и смятаме че тя е добра база за бъдещи изследвания на аспектите на етническата политика в тези и други държави от региона.

Отговорът на изследователския въпрос на изследването „От какво се определя интеграционният и дезинтеграционният потенциал на етническите политики в Р. Македония и Хърватия?“ по отношение на времевите ограничения, поставени в изследването, е следният: Интеграционният и/или съответно дезинтеграционният потенциал на етническата политика зависи от политическата линия, провеждана от политически лидери и партии на съответната етническа група и тяхната нагласа и мнение по отношение на другите етнически групи в държавата. Ние приемаме, че етническата политика е по дефиниция насочена навътре в държавата, към собствените етнически групи, но тя може да има за обект сънародници извън държавните граници. Поради тази причина, външните фактори и въздействия оказват по-слабо влияние върху формирането ѝ. Това може да обясни защо въпреки намесата на международни актьори като ЕС и ОССЕ в страните от Западните Балкани, опита, експертизата, условията и демократичните принципи биват възприети и прилагани по-бавно и с променлив успех. Самото развитие на страните от региона, в частност - на Република Македония и Хърватия, е доказателство че колкото и да са динамични процесите там в последните тридесет години, историческите корени и възприятия особено по отношение на идентичността са много дълготрайни и устойчиви, което ги прави трудно податливи на демократичното влияние на европейската перспектива и традиции, вероятно припознавани като чужди.

V. Самооценка на научните приноси

1. Концептуализиране на „етнополитика“ на основата на задълбочен анализ на теоретични постановки и модели на етнически отношения и етнически политики.
2. Разработване на аналитичен модел на връзки и зависимости между етническите политики и вътрешни и външни фактори. Очертаване и анализ на интеграционен и дезинтеграционен потенциал на етнополитиките във вътрешен и външен план.
3. Сравнително изследване и анализ на етнополитиките в тяхната динамика във времето на Република Македония и Хърватия.
4. Представяне и анализ на европейската политическа условност като външен фактор за развитието на етнополитиките в изследваните държави и извеждането на значението на политиката на условност на ЕС по отношение на интеграционните процеси вътре в държавите и във външен план.
5. Извеждане на зависимости между етнополитиките в Република Македония и Хърватия и двустранните им отношения със страни от региона.

VI. Публикации по темата на дисертацията

1. Статия „Croatia between eurointegration and nationalism“ е публикувана в сборник от конференция „The Balkans and Europe between integration and particularism: challenges and prospects“, 25-26.10.2018 г., стр. 289-298. UNWE Publishing complex 2019.
2. Статия „Характеристики на етнополитиките в Западните Балкани“ от годишна научна конференция „Европейски разногласия и световен хаос“ на катедра „Международни отношения“ на УНСС, 25.05.2017 г. В сборник и CD, 2018 г., стр. 107-120.
3. Статия „Nationalism and ethnic origin in the Western Balkans vs Euro integration. The case of the Republic of Macedonia“, публикувана в сборник доклади от конференция „Security system reforms as precondition for Euro-Atlantic integration“, Skopje; Volume II, стр. 223-231, издаден от университет „Св. Кл. Охридски“, Битола.
4. Статия „Предизвикателствата пред Европейския съюз и Западните Балкани: членството на Хърватия“, публикувана в сборник доклади от трета съвместна докторантска конференция на катедри Политология и Европеистика, Софийски Университет „Св. Климент Охридски“ и ф-я Фр. Науман „Новата перспектива на Европейския съюз - приоритети и политики“ 2018 г., стр. 77-88.
5. Статия на тема „The Eurointegration of the Western Balkans: The case of Croatia and Macedonia“, публикувана в сборник доклади от докторантска конференция България и Европейският съюз десет години по-късно - какво (не)постигнахме?, на катедри „Политология“ и катедри „Европеистика“, СУ „Св. Климент Охридски“, 2017 г., стр. 169-179.
6. „Отношенията между София и Скопие в контекста на европейската перспектива на Р. Северна Македония“, сп. Геополитика, бр. 4/2020 г., стр. 17-26.